

De wonderbaarlijke Wunderlich-fluit van Hubert Barwahser

Eleonore Pameijer

Hubert Barwahser en Phia Berghout

“Ik heb de harp van Rosa Spier in huis! Het instrument is helemaal opgeknapt en heeft een schitterende klank. Het is alsof de historie door mij heen stroomt,” vertelt harpiste Erika Waardenburg mij met opgewonden stem door de telefoon. Het is najaar 2005.

Door mijn werk als artistiek leider van de Leo Smit Stichting houd ik mij al vele jaren bezig met het programmeren van werken van Nederlandse componisten uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Deze rijke, maar onderbelichte periode in onze muziekgeschiedenis levert regelmatig nieuwe verrassingen op. Leo Smit schreef verschillende werken voor de harpiste Rosa Spier, o.a. het Trio voor fluit, altviool en harp en het Kwintet voor fluit, strijktrio en harp. Een week later krijg ik van Erika een heel pakket informatie over Rosa Spier en haar Wurlitzer-harp, die ook nog lange tijd is bespeeld door Phia Berghout, leerlinge en opvolgster van Rosa Spier.

Bij de informatie zit een programmaboekje van een

concert dat Phia Berghout heeft gegeven in de Kleine Zaal van het Concertgebouw, samen met fluitist Hubert Barwahser, op 28 april 1951. Het was hun debuut als duo. Barwahser en Berghout speelden beiden in het Concertgebouworkest en zouden jarenlang een duo blijven (zie kader voor een korte biografie van Barwahser). Op het programma stonden bijna allemaal premières: werken van Sem Dresden, Henk Bijvanck, Karel Mengelberg, Lex van Delden, Marius Flothuis, Hendrik Andriessen en Henk Badings. Het duo wist vele componisten te inspireren om speciaal voor hen stukken te schrijven, en de Kleine Zaal van het Concertgebouw was in die tijd de aangewezen plek om deze stukken in première te brengen.

Ik bel Erika op en al pratende komen we op het idee om een replica-concert te geven, waarbij we precies hetzelfde programma willen uitvoeren als Barwahser en Berghout. Nu, vijfenvijftig jaar later, en het liefst weer in de Kleine Zaal. Het lijkt ons interessant: Hoe kijken we nu aan tegen de stukken die toen nieuw en – waarschijnlijk – uiterst modern waren? Klinken ze nu nog modern of inmiddels klassiek? Zijn het stukken die een vaste plek binnen het fluit-harp-repertoire hebben verworven of zijn de composities vergeten? Schreven de componisten van toen beter voor de instrumenten dan de componisten van nu?

Vele vragen waarop we graag een antwoord willen hebben. We zijn allebei razend enthousiast over het idee. Maar als ik heb opgehangen, bedenk ik opeens dat er iets ontbreekt aan dit mooie plan: straks speelt Erika op de prachtige oude harp van Rosa Spier, en dan sta ik daar met mijn moderne Amerikaanse open-kleppen-fluit...

Waar zou de fluit van Hubert Barwahser gebleven zijn? Ik besluit Paul Verhey op te bellen; hij was immers een leerling van Barwahser. Paul vertelt mij dat Barwahser op een Wunderlich-fluit speelde, maar waar de fluit zich bevindt weet hij niet. Ik probeer het bij fluitreparateur Jan Hoving. Deze geeft mij de tip om het aan Hans van de Weijer te vragen. Hans speelde jarenlang piccolo in het Concertgebouworkest, ook nog in de tijd dat Hubert Barwahser eerste fluitist was. En Hans heeft de gouden tip: “Anneke Barwahser, de weduwe van Hubert, woont in Dalfsen. Zij zal je zeker kunnen helpen.” Even later ben ik in gesprek met de 83-jarige Anneke Barwahser. En wat blijkt? De fluit is nooit verkocht en ligt al twintig jaar keurig in zijn doosje. Als een soort Doornroosje in een lange, diepe winterslaap.

Hubert Barwahser (1906-1985)

Hubert Barwahser groeide op in Herzogenrath, een Duits plaatsje dat grenst aan Kerkrade. De dwarsfluit boeide hem al toen hij nog een kind was. Vanaf zijn tiende jaar speelde hij in regionale fanfare-, harmonie- en bioscooporkesten. Zijn werkelijke muzikale opleiding begon in Aken bij Emile Delling. Toen Barwahser zeventien was werd hij in Hamburg benoemd tot eerste fluitist van het orkest van de Volksoper; later kreeg hij dezelfde functie bij de Hamburger Philharmonie. Barwahser kreeg in die tijd les van de vermaarde fluitist Wilhelm Tieftrunk, die een grote invloed op hem had.

In het Duitsland van de jaren dertig met het opkomend nazisme voelde Barwahser zich niet thuis. In 1935 kreeg hij de kans proef te spelen bij Willem Mengelberg in Amsterdam. Hij werd met ingang van 1 januari 1936 benoemd tot eerste fluitist van het Concertgebouworkest, en bleef dit zesendertig jaar lang tot aan zijn pensionering op 1 oktober 1971. Toen in Nederland de oorlog uitbrak, was Barwahser nog niet genaturaliseerd. Met tegenzin, maar aangespoord door een neef die in het verzet zat en hoopte via hem informatie te verkrijgen, ging hij in Duitse militaire dienst. Hij deserteerde toen het hem te hachelijk werd. Onder de naam Van der Meer dook hij onder in Zaandam, waar hij tot de bevrijding bleef.

De afscheidsconcerten met het Concertgebouworkest onder leiding van Bernard Haitink vonden plaats op 15 en 16 december 1971.

Barwahsers orkestsolis, met name in werken van Mahler, Bruckner, Debussy en Ravel, alsmede de obligatopartijen in Bachs Suite no. 2, de Matthäus-Passion en het Vierde Brandenburgs Concert hebben op tal van luisteraars een grote en blijvende indruk gemaakt. Behalve onder leiding van de vaste dirigenten van het Concertgebouworkest Willem Mengelberg, Eduard van Beinum, Eugen Jochum en Bernard Haitink, musiceerde hij onder vele, ook buitenlandse gastdirigenten, zoals Pierre Monteux, Otto Klemperer en Bruno Walter.

In binnen- en buitenland verwierf Barwahser bekendheid als solist, o.m. door uitvoeringen van fluitconcerten van Mozart, Haydn en Quantz. Tevens was hij kamermusicus. Zo maakte hij deel uit van het Concertgebouw Quintet. Met Phia Berghout, die aan het Concertgebouworkest verbonden was als soloharpiste, vormde hij vijftientig jaar lang een duo. In ons land introduceerden zij tal van soms speciaal voor hen geschreven werken van Nederlandse componisten, zoals Sem Dresden, Marius Flothuis, Lex van Delden, Henk Badings, Hendrik en Jurriaan Andriessen en Hans Henkemans. Onder auspiciën van de stichting 'Eén uur muziek' verzorgde hij in diverse combinaties, o.a. met Phia Berghout, vele jaren schoolconcerten. Als solist maakte hij 33 plaatopnamen, ook met Phia Berghout. Als muzikaal duo namen zij afscheid op 3 februari 1972 in de Kleine Zaal van het Concertgebouw.

Barwahser was ook op pedagogisch gebied actief. Hij was hoofdleraar aan de conservatoria van Amsterdam en Rotterdam. Barwahser beschouwde de menselijke stem als de basis van alle muziek. Hij was een wilskrachtige, inspirerende, veeleisende en uiterst geconcentreerd werkende docent. Tijdens de lessen legde hij de nadruk op muzikale voordracht en expressie. Door zijn orkestervaring en zijn geweldige kennis van het repertoire was hij bovendien een geschikte docent voor het instuderen van orkestpartijen.

Hij bezat verschillende fluiten, waarvan hij de Wunderlich het liefst bespeelde. Vooral om zijn toon werd hij zeer gewaardeerd. Hij produceerde een Duitse, grote en dragende klank, helder maar nooit hard, een warme, strakke en ronde toon. Over de dwarsfluit heeft hij eens gezegd: "De fluit is voor mij een roeping... Het enige instrument, naast de menselijke stem, dat zonder hulpmiddelen wordt bespeeld."

(Naar de biografie van H.W. Hilberdink in Biografisch Woordenboek van Nederland 3, Den Haag 1989; internet <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN>.)

Een paar weken later ga ik bij haar op bezoek in haar gezellige lichte huis met de prachtige rozentuin. Op de vleugel ligt de Wunderlich-fluit klaar om bekeken en - voor het eerst in twintig jaar - bespeeld te worden. Een zeer oude dichte-kleppenfluit met cis-hevel¹ en een linkerhandsteuntje er op gesoldeerd. Hij is een beetje zwart uitgeslagen, maar ik kan er nog op spelen, al sluiten de polsters alleen onder stevige vingerdruk.

Wow, wat een groot geluid heeft dit instrument, diep en gonzend. Een heel ander klankideaal dan mijn wendbare Jack Moore-fluit met Burkart-kop. Ik bekijk het instrument nog eens goed. 'Albert Wunderlich' staat erop, met daaronder 'Wernitzgrün i./S'. Een opvallend e-mechaniek met een stelschroefje eraan, gesoldeerde toongaten. Hé, maar wat is dat? Het kopstuk hoort er niet bij! Er zit een Müller-kopstuk op.

Anneke Barwahser is voor haar 83 jaren zeer jeugdig. Ze toont me allerlei foto's van haar man, knipselboeken, grammofonplaten enz. We praten honderduit. Het eind van het liedje is dat ik de fluit mee naar huis mag nemen om er nog wat meer op te spelen. Ik vind dat een grote eer. De fluit gaat – heel voorzichtig – in mijn tas, en ik rijd met de kostbare lading terug naar Amsterdam.

Thuisgekomen ga ik op internet zoeken of ik wat informatie kan vinden over Albert Wunderlich, de fluitbouwer uit Wernitzgrün. Veel is er niet te vinden. Wernitzgrün is een klein Duits plaatsje met een paar honderd inwoners onder de rook van Markneukirchen, vlakbij de Tsjechische grens. In dit gebied wonen van oudsher veel instrumentbouwers, zowel van blaas- als van strijkinstrumenten. De naam Wunderlich komt in de regio veel voor, maar over de fluitbouwer vind ik aanvankelijk niets. Later vind ik in het artikel 'Querflötenkauf' van Klaus Dapper in *Flöte Aktuell* van enkele jaren geleden zijn jaartallen, 1878-1939, en dat hij waarschijnlijk eerst bij Rittershausen gewerkt heeft. Het bedrijf heeft na Albert Wunderlichs dood nog tot 1961 bestaan. De blaasinstrumentenbouwer Richard Müller (1882-1929) had zijn werkplaats in Bremen.²

Een week later belt Anneke mij op en zegt letterlijk: "Ik heb er nog eens over nagedacht, maar ik vind dat de Wunderlich-fluit maar bij jou moet blijven. Al die jaren heeft niemand zich erom bekommerd. Ik vind het een heerlijk idee als de fluit van Hubert nu eindelijk weer

bespeeld wordt." Bij deze woorden begin ik helemaal te gloeien van blijdschap.

Het is duidelijk dat de fluit opgeknapt moet worden, want in de huidige staat kun je er niet behoorlijk op spelen. In overleg met Anneke wordt besloten om de fluit te laten reviseren door de bekende reparateur Jos Holstegge.

De revisie is niet eenvoudig, en Jos is iemand die tot het uiterste gaat om een instrument weer in optimale staat te krijgen. Wanneer ik de fluit kom ophalen, laat Jos mij in de huiskamer en gaat zelf naar zijn atelier. De fluit ligt op tafel en ziet er schitterend uit. Het linkerhandsteuntje is eraf, maar de cis-hevel is gebleven. Ik mag de fluit in alle rust proberen.

Ik begin te spelen, en ik weet niet wat me overkomt: een toverfluit met een geweldige grote klank, een perfecte resonans, in alle registers egaal, een supersterke laagte, een intense kern in de toon, en de hoge noten vliegen er met het grootste gemak uit. Ik besef nu pas echt wat voor een ongelofelijk cadeau ik heb gekregen en – niet verder vertellen – ik ben zo ontroerd dat ik in tranen uitbarst. Als Jos na een halfuurtje weer binnenkomt krijgt hij een zoen, ergens in zijn baard.

Natuurlijk krijgt Anneke de fluit ook te zien en te horen. Ik speel een stukje Mozart (concert in G) voor haar, een deel uit de Bach-Partita en Syrinx van Debussy. Allemaal stukken die ze vroeger heel vaak heeft gehoord. Ze vindt het heerlijk dat er in het Barwahser-huis weer fluitmuziek klinkt. Ze vraagt of ik

Tijdens het huisconcert bij Anneke Barwahser

Aneke Barwahser met Eleonore Pameijer
en Erika Waardenburg

voor haar verjaardag een huisconcert wil geven, samen met Erika Waardenburg. Natuurlijk willen we dat. Nu hebben we meteen een aanleiding om te gaan repeteren.

Op 25 juni 2006 is het zo ver. Op verzoek van Anneke spelen we werken van Theo Smit Sibinga, Marius Flot-huis en Hendrik Andriessen, plus nog wat klassieke fluit-harp-stukjes. Het is een heel ontroerend idee dat de harp van Rosa Spier en de fluit van Hubert Barwahser na vele jaren weer samen op een concert klinken. Het publiek is wild-enthousiast, en wij zijn dat ook!

Ons plan voor een replica-concert op deze instrumen-ten is inmiddels rond. Dit najaar, op 26 november 2006, om 14.15 uur spelen Erika Waardenburg en ik in de Kleine Zaal van het Concertgebouw precies hetzelfde programma als Hubert Barwahser en Phia Berghout speelden op 28 april 1951. We hopen dat vele muzikliefhebbers, fluitisten en harpisten bij dit evene-ment aanwezig zullen zijn.

Noten

- ¹ Een cis-hevel is een hevel met een lange as langs de hele zijkant van de fluit, waarmee de pink van de linkerhand de klep van de cis¹ kan sluiten (red.).
- ² De artikelenserie van Klaus Dapper staat inmiddels op internet en is te vinden via de website van de DGfF: http://www.floete.net/redirect.html?service/f_aktuell. Enkele delen hebben in vertaling in FLUIT gestaan (2002-2, 2004-3 en 2004-4).

eleonore